

О ПОЛИТИЧКИМ СХВАТАЊИМА КОНЗЕРВАТИВАЦА И ЛИБЕРАЛА 1859. ГОДИНЕ

I

У „Српским новинама“ за 1859. годину, од 18. августа до 17. октобра (бр. 96—122), у периоду Малогоспођинске скупштине, изашло је неколико чланака и написа под ондашњим знаком за дукат: #. Још савременици, и касније историчари нагађали су и расправљали ко је аутор ових текстова. Исте године, такође у једном чланку објављеном у „Српским новинама“, о коме ће доцније бити више речи, Јеврем Грујић алудирао је на Матију Бана и Јована Ристића.¹ У једној својој необјављеној белешци Милан Милићевић је записао: „Онда се мислило да дукатовачке чланке пишу: Коста Цукић, Милоје Лешјанин, Јован Ристић, Матија Бан, Филип Христић и да све то бива са знањем и одобравањем кнеза Михаила.“² Нил Попов је писао да су се још на почетку друге Милошеве владе „око младог кнеза . . . прибирали . . . људи, који су мрзели светоандрејце . . .“;³ да су антилибералну, дукатовачку струју чинили: др Пацек, Хаџи Дина Јовановић, Михаило Барловац, Филип Христић, Младен Жујовић и Никола Христић; и да су Милош Поповић, уредник „Српских новина“ у време излагања дукатовачких чланака, и Матија Бан, „као људи опробани у литератури, допринели . . . знатне услуге својој партији“.⁴ Слободан Јовановић је тврдио: „У време дукатовачких чланака, Михаило је био средиште око кога су се скупљали конзервативци, како старији као Гарашанин и Мариновић, тако и млађи као Филип Христић, Коста Цукић и Јован Ристић. Од свих конзервативаца, Ристић је, изгледа, имао највише удела у дукатовачким чланцима.“⁵ У истој књизи, на другом месту, он је написао: „Писац чланака био је познати књижевник Матија Бан“,⁶ а затим је доказивао и удео кнеза Михаила у њиховом ауторству.⁷ За Бана, као главног писца ових чланака, доноси нове доказе и Михаило Бјелица у својој необјављеној

¹ *Море Турци не газ'те орање*, „Српске новине“ бр. 6 од 5. XI 1859. Када су либерали преузели уредништво „Српских новина“, крајем октобра поменуте године, они су означавали бројеве издате под њиховом редакцијом опет од броја 1. Због тога ће ови бројеви у будућем цитирању бити означени као „нова серија“.

² *Дукат и дукатовци*, Одељење посебних фондова Народне библиотеке СР Србије, R 343 2/V.

³ Н. Попов, *Друга влада Милоша Обреновића (1859—1860)*, I, Београд, 1882, стр. 13.

⁴ Исто, стр. 64—66.

⁵ С. Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*, Београд, 1933², стр. 60.

⁶ Исто, стр. 57.

⁷ Исто, стр. 58, 59.

докторској тези.⁸ Димитрије Маринковић, у својим мемоарима, помињао је Баново и Ристићево коауторство.⁹

Мислимо да се из свега наведеног може закључити да је главни писац дукатовачких чланака био Матија Бан, да су у њиховом писању имали удела и Јован Ристић¹⁰ и кнез Михаило, а да су идеје изнете у њима заступали тада и многи конзервативни бирократи.

Од свих дукатовачких чланака, најважнији су *Поглед на радњу одбора Светоандрејске скупштине*,¹¹ *Једна реч скупштинарима*¹² и напис објављен у „Српским новинама“ бр. 118 од 8. октобра 1859.¹³ Они по својој садржини чине једну целину.

Одбор Светоандрејске скупштине заседао је од краја јуна до краја јула 1859. године. Био је састављен од представника Светоандрејске скупштине и радио је на претресању питања изнетих пред Скупштину, а која она није стигла да промотри. За председника и једног од секретара одбора били су изабрани истакнути либерали, саветник Андрија Стаменковић односно Владимир Јовановић, који су одиграли знатну улогу у његовом раду. Најважније питање о коме је одбор расправљао било је одужење приватних дугова, што је у то време представљало горући социјални проблем. Одбор је закључио да је најбоље решење ако влада од свих јавних фондова створи један кредитни завод који би преузео на себе отплату постојећих дугова и убудуће давао појединцима зајмове са умереним интересом.¹⁴ Насупрот томе, писци дукатовачких чланака налазили су за најбоље да се помоћу пороте установи праведна величина дуга, коју би дужник онда био обавезан да исплати.¹⁵ И по осталим, мање важним питањима, писци дукатовачких чланака, у већини случајева, нису се слагали са решењима одбора.¹⁶

⁸ У једном писму др Пацеку, М. Бан је предлагао једне „књижевно-политичке радње“. М. Бјелица, *Почеци политичке штампе у Србији (1834—1872)*, Београд, 1972 (у рукопису), стр. 114. У својој тужби против А. Васиљевића, М. Бан је навео да је он писао чланке под знаком дуката. Исто, стр. 281. У Архиви Историјског института у Београду, под бр. 1/150 I, налазе се, писани његовом руком, чланци: *Поглед на радњу одбора Светоандрејске скупштине* и *Једна реч скупштинарима*.

⁹ „Те чланке писао је Матија Бан, али их је прегледао и коригирао Ристић.“ *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића*, уредио Драгослав Страњаковић, Београд, 1933, стр. 100.

¹⁰ Под пуним именом објавио је Ристић у „Српским новинама“, бр. 77—82 од 2. до 14. VII 1859, чланак *Потребе у струци полицајној*, у коме говори о потреби за реорганизацијом локалне државне управе и о начину на који би се то извело. Дати савети су углавном техничког, а не политичког карактера.

¹¹ „Српске новине“ бр. 96—104 од 18. VIII до 5. IX 1859.

¹² Исто, бр. 105 од 8. IX 1859.

¹³ Под знаком дуката објављени су још: одговор Јовану Илићу, због чега уредништво „Српских новина“ не може објавити његов одговор на чланак *Поглед на радњу одбора Светоандрејске народне скупштине*, бр. 110 од 19. IX; чланак о преласку 30.000 Бугара на католичанство, бр. 113 од 26. IX; чланак о начелу народности, поводом признања румунског кнеза од стране Порте, бр. 114 од 29. IX; и напис о Малогапоштинској скупштини, у коме је изнето да кнез Милош погрешно ради због „неискрених известија... шаке саможивих и лукавих људи“, бр. 122 од 17. X 1859. После овог написа, кнез Милош је одузео уређивање „Српских новина“ М. Поповићу и дао га либералу Владимиру Јовановићу. Вид. и С. Јовановић, нав. дело, стр. 62—63.

¹⁴ „Српске новине“ бр. 83 од 16. VII 1859.

¹⁵ Исто, бр. 99 од 25. VIII 1859.

¹⁶ Рад одбора Светоандрејске скупштине приказан је у „Српским новинама“ бр. 78—90 од 4. VII до 1. VIII 1859. У литератури најопширније говори о њему Попов, нав. дело, стр. 40—60.

Дукатовачки чланци су много значајнији по својим политичким идејама. У њима је уз критику рада одбора изнет читав један политички програм. Ово су његове главне тачке: Законом о Народној скупштини, донетим у време Светоандрејске скупштине, у Србији је створен демократски систем владања. Он не одговара нашим приликама, „јер да опстане требало би да су посланици понајвише људи високо наображени, а код нас то су људи прости, који, окром плуга свог и мотике, за друго што не знају“. С друге стране, опет, „од лане имали смо две власти равне међу собом, кнеза и савет, па никакво дело се није могло свршити, ако се те две власти сасвим не сложе. Од лане (погрешно: од почетка исте године), а имено од Светоандрејске скупштине, добили смо и трећу власт, равну двома првима, и то је баш сама скупштина, па сад ако се све три власти не сложе, опет се никакво дело не може свршити“.¹⁷ Због тога Скупштина треба да има искључиво саветодавни карактер, а њени посланици треба да одговарају својим бирачима. Поред тога, не треба да постоје никакве странке.

По питању делокруга кнежеве власти дукатовачки чланкописци су противречни. С једне стране, износе да „ . . . ће свагда најсрећнији и најславнији бити они владоци, који око себе скупе најчеститије и најспособније своје поданике да их истинито извештавају и мудро саветују, па који добро извештени и саветовани сами све решавају по савести својој . . . “. С друге, пак, наводе, да је потребна „влада монархична у нужним границама са династичким кнезом, поред кога да опстане савет, било с гласом просто консултативним, или с пуном законодавном влашћу, али тада тако устројеним, да књазу и земљи не би могао причинјавати оних незгода, које непрестано причинјаваше од како нам је устав постављен“. Иначе, Савет би по своме саставу требало да има представнички карактер, идеја која је настала још у време постанка Устава од 1838.

Штампа би требало да буде слободна, да би влада преко ње могла „се користити целом интелигенцијом народном, дознавајући најспособније, у земљи често затајене људе . . . “.

Општине би задржале извесну самоуправу, а увело би се јавно и усмено суђење са поротом.

Изражена је посебна пажња „за класу чиновничку, која је из сваког обзира најважнија у земљи нашој“. Чиновници са нижим примањима треба да буду боље плаћени, а сви стални у својој служби.

Као што се из свега изнетог може закључити, идеологија писаца дукатовачких чланака налази се, изузев тачку о слободној штампи, између схватања уставобранитељских олигарха и будућег апсолутистичког начина владања кнеза Михаила.

¹⁷ Постојећи закон о Народној скупштини предвиђао је Скупштину као консултативно тело, а не равноправно кнезу и Савету; како тврде писци дукатовачких чланака. Али у пракси, при постојећим односима политичких снага у земљи, Скупштина је евентуално могла да има и одлучујући глас. На тражење Светоандрејске скупштине, Савет је првобитни закон о Народној скупштини од 5. I 1859. променио према њеним жељама. Уп. „Српске новине“ бр. 5 од 13. I 1859. и Зборник закона и уредаба, књ. XII.

II

После дукатовачких чланака, кнез Милош је одузео уредништво „Српских новина“ Милошу Поповићу и предао га либералу Владимиру Јовановићу, секретару одбора Светоандрејске скупштине. Од његовог преузимања листа, 24. октобра 1859, либерали су у њему објавили неколико чланака против дукатовачких чланкописаца. Најпре је у пет наставака изашао чланак Јована Илића *Поглед на садање стање наше*.¹⁸ У њему је, насупрот дукатовцима, изнето да треба ићи са светом и да треба бити на опрезу. „Ми морамо да се узмемо на ум, па да добро мотримо шта се код нас и око нас догађа . . . Са људима, васпитаним у Вербецијевом деспотизму и филозофији од XIII века, ништа се учинити не може!“

Илићев чланак је и *За историју*, који је потом изишао.¹⁹ У њему се говори да у Србији не постоји, као што дукатовци тврде, демократски систем. „Демократија означава републику . . . Код нас је уставна монархија.“ Затим излаже највише о закону о Народној скупштини, обраћајући се дукатовцима: „Ви хоћете законити ред, а баш по закону скупштинском, кога ви незаконито хоћете да одманете, скупштина не може влади друкчије подносити решења своја, него у виду предлога: од куда дакле оволике опасности, које ви тако у опису вашем нађосте?“ А затим следује критика дукатовачког критиковања рада одбора Светоандрејске скупштине.²⁰

У свим овим чланцима много више се побијају тврдње дукатовачких чланкописаца него што се износе либералне идеје. Само Грујић у чланку *Море Турици не газ’те орања* изнео је у чему се састоји „политика народних људи“. Програм је формулисан врло умерено и доста неодређено.²¹ И сам Грујић у својим *Записима* окарактерисао је овај чланак речима „за династичку обреновићевску политику“.²²

Значајнији од ових чланака су уставни пројекти које су либерални прваци припремали те године. Поред других, и Малогоспођинска скупштина тражила је промену Устава од 1838. Још пре тога Јован Илић и Милован Јанковић су саставили један нацрт, који су назвали „допуњење устава“, а за који су доста агитовали у јавности. По овоме „допуњењу“, Савет би био укинут. Народна скупштина би имала право потвр-

¹⁸ „Српске новине“, нова серија, бр. 1—5 од 24. X до 3. XI 1859. Вид. и Попов, нав. дело, II, стр. 135.

¹⁹ „Српске новине“, нова серија, бр. 5 од 3. XI 1859.

²⁰ Исто, бр. 6 од 5. XI 1859.

²¹ „Политика народних људи састоји се у томе: 1. Да сизерену и гарантним силама народ буде благодаран на поштовању наше унутрашње независности, но да никад никоме не да дирати и мешати се у наше домаће земаљске ствари . . . 2. Да се унутрашња слобода и права народа чувају и да се владалац у слободној радњи својој за срећу и напредак земље свом снагом подпомаже, и по томе да се великаши држе у узди, а особито савет да не пређе меру и странцима као оруђе не послужи . . . 3. Да земља има сталну династију, из које ће књазеви по законом реду наследства на престо долазити, а стабло те династије да је ослободитељ Србије Милош Обреновић I . . . 4. Ти људи заједно с народом хоће мир и сталан напредак у земљи. 5. Они хоће да све душевне силе народне буду употребљене, те да тако ни један ум који би од користи земљи бити могао, не остане бесплодан . . .“ „Српске новине“, нова серија, бр. 6 од 5. XI 1859.

²² J. Милићевић, *Јеврем Грујић*, Београд, 1964, стр. 130, 131.

ђивања законских пројеката поднетих од владе, и да предлаже законе влади. Кнез би имао право да владине или скупштинске законске предлоге прими или одбаци. „У овом последњем случају сазваће се одмах по закону друга Народна скупштина, па ако и она предлоге Правителства усвоји, или од Правителства добијене предлоге одобри, Књаз ће их на захтевање Правителства и Народне скупштине потврдити.“ Министре би постављао кнез, а били би одговорни Народној скупштини. Министри би решавали о важнијим пословима на „министеријалним заседањима“. Влада би сваке године била обавезна да подноси оставку. Постојала би општинска самоуправа. Суђење би било усмено и јавно.

После Малогоспођинске скупштине била је састављена једна комисија са задатком да прегледа цели „постојећи“ устав. За чланове те комисије били су одређени од саветника Андрија Стаменковић, затим Јеврем Грујић и члан Касационог суда Димитрије Матић, сматран од светоандрејаца још тада њиховим симпатизером. Пошто је и Малогоспођинска скупштина затражила доношење новог устава, кнез Милош је на једној седници владе, месец дана по распуштању Скупштине, покренуо још једном ово питање и тада је Грујић коначно добио налог да приступи изради преднацрта. Урадивши по налогу, Грујић је свој пројект прочитао не само пред члановима комисије, Стаменковићем и Матићем, већ и пред Илићем и Јанковићем. Изгледа да по њиховим примедбама није извршена никаква иоле важнија измена. Зато се он може сматрати Грујићевим делом. Иако никада није имао ни изгледа да ступи на снагу, овај нацрт је веома значајан као најопсежнији документ о политичким начелима светоандрејских либерала из времена пре друге владе кнеза Михаила.

Први чланови нацрта односе се на предмет кнежеве власти. Поред општих ставова о његовој неприкосновености и неодговорности, о вршењу дужности врховног заповедника војске и права помиловања, постоји и један члан, с обзиром на остале одредбе више платонског карактера, којим се без сумње хтео посебно истаћи кнежев владалачки ауторитет: „Кнез је врховни старешина, једина глава и једина врховна власт целом књажеству, које је нераздвојиво.“ Принцип наследности у лози Обреновића је наглашен пре свега осталог — у првој тачки.

Нацрт је кнезу остављао на пуно располагање постављање министара. За чланове владе могао је узимати кога хоће и отпуштати их кад хоће. Али уз то је била предвиђена установа министарског савета. Министри би имали велика права. „Пошто Књаз ни за шта не одговара, то сва акта власти Књажеве издају се по савету и на одговорност надлежних попечитеља.“

Савет би био укинут. С друге стране, појачане су надлежности Народне скупштине. Она би била, поред кнеза, једина овлашћена да министре узима на одговорност и да их предаје врховном суду, који би их потом могао одмах и затворити. Што је најважније, било би јој дато право законске иницијативе. Ипак, кнез је могао, како изгледа, да неопозиво одбије скупштинске предлоге. Између два скупштинска заседања смео је доносити и привремене законе, које је могао укинути пре скупштинског сазива. Овим путем није било само дозвољено доношење уставних закона. Разуме се да су и кнез и влада могли Скупштини подносити на одобрење законске предлоге.

Овај нацрт садржи и једну важну новину, коју није предвиђао ниједан ранији устав, па ни Илић—Јанковићев пројекат — самоуправну организацију локалних власти. Локална самоуправа била је један од основних принципа патријархалних сељачких схватања власти. Сви сељачки покрети у Србији прошлога века, или они који су се ослањали на ове идеје, закључно са Радикалном странком, постављали су ово начело на прво место. Захтеве за локалну самоуправу истицале су и скупштине држане под уставобранитељском владавином.

Пошто је сеоска општина била једина друштвено-политичка и територијална јединица, која је и под турском влашћу била — до дахијске страховладе — од ње изолована и компактна, то је самоуправа била у њој најјаче развијена, најдубље укореењена у свести сељака, па се најдуже задржала и у оквирима новостворене домаће државне организације. И Грујић њој даје најшира овлашћења: „Обштином управља старешина општински, кога бира општинска скупштина. О свим важнијим пословима општинским решава скупштина општинска састављена од свију пунолетних житеља, у договору са општинским старешинама, које ће се особеним законом уредити.“

Виши облици локалне самоуправе, који су за време уставобранитељске владе били сасвим ишчезли, сужени су државном влашћу и мање изричито опредељени. „Срезовима и окружјима управљају старешине среске и окружне које поставља Књаз. Особени закони уредиће састанке и посао среских и окружних скупштина.“

Осим локалних организација, постоји још један домен власти, за који су били предвиђени извесни самоуправни органи. То је суд. Грујић је задржао општинске примирителне судове и тиме би био завршен систем што шире сеоске самоуправе. Али поред овога, био је предвидео још један суд, чији чланови не би били обични државни чиновници, као окружне и касационе судије. Уместо апелационог, био би уведен поротни суд. Његови чланови били би бирани исто као посланици за Народну скупштину.

Текст нацрта прилично је сажет: има свега 56 чланова. Врло је значајно одсуство чланова о правима грађана; штавише, ниједан параграф не спомиње ни слободу штампе, ни остале политичке слободе.²³

Свој уставни предлог Грујић је дао најпре престолонаследнику, који није хтео да изјави о њему ма какво мишљење, а потом га је, 11. децембра 1859, прочитао староме кнезу. Милош га је прихватио у први мах без примедби; па ипак, цела ова уставна реформа није била одмакла даље од припрема. Неколико месеци доцније, кнез Милош је питање устава пребадио на спољнополитички план, покушавајући најпре да од Порте издејствује одобрење за његово самостално решавање.²⁴

III

Пре него што је напустио уређивање „Српских новина“, Владимир Јовановић објавио је у њима чланак *Шта хоће народ наш и у чему је*

²³ Исто, стр. 119—124.

²⁴ Исто, стр. 126.

његово спасење?²⁵ У њему је, између осталог, речено: „Народ хоће да утврди у земљи уставну једноглаву владу, сталну владалачку лозу и представништво народно, народну скупштину, и хоће да избије из земље наше туђински утицај. А шта је то уставна једноглава влада са сталном владалачком лозом и представништвом народним? То је онај државни створ, где на врху владе стоји један човек, који управља земљом по закону: разумној вољи целог народа, — где ова врховна власт остаје у једном племену прелазећи с оца на сина, и где је народ законитим начином на скупштину сакупљен *једина сила*, из које владалац сву силу добија, *једина сила*, која према владалачкој важности стати може.²⁶ Но шта су министри у уставној монархији са представништвом народним? . . . Што владалац са народом уговори, министри ваља верно и поштенно да изврше . . . да ураде по закону, по вољи владоаца и народа. Само владалац и народ, осим једном Богу, другом ником ни за шта не одговарају, а министри морају одговарати и владоцу и народу . . . Њих владалац поставља да у име његово раде, а отпушта их ако раде на срамоту његовом имену. И народ им одказује своје поверење, ако га не заслужују, и моли владоаца да их отпусти . . .“ Ако раде против закона, иду под суд. „Чиме чува владалац у земљи мир, права и користи своје и народске, а чиме народ? Владалац има за то у својим рукама војску, а народ *устав, скупштину и слободну итимиу*. Владалац стражари војском, народ слободном штампом.“ „Који су најглавнији закони . . . ? 1. Устав. 2. Закон о наследству. 3. Закон о скупштини. 4. Закон о одговорности министарској. 5. Закон о штампи.“

Затим је објашњено да историјско искуство доказује да је за српски народ такав начин владања најбољи. „За двеста година под краљевством и царством српским видимо утврђена начела једноглаве, уставне и наследне владе са представништвом народним, које по духу онога времена беше племићко-властеоско . . . Пропаст царства нашег најбољи је сведок, колико је имала снаге та једноглава влада [монархија], која не беше подигнута на темељу чистог народног представништва, но на темељу племићке слободе.“ Царство је пропало највише због неслоге великаша. Под Турцима, где је остала гола раја без племства, биле су чисте народне скупштине . . . „Каква дивна школа живота за уставну једноглаву владу са правим народним представништвом.“ За доба првог устанка каже: „Договара се и спасава се [народ], — али у најодсуднијем часу поглавица прекида договор с народом, па приклања уво туђинском утицају, и шта бива? Пропада и он и народна ствар.“ И затим: „ . . . Но народ подиже под собом другу дичну главу, који у слози и свагдашњим договором с народом очисти земљу од трња, засејава је семеном свакојаке лепоте, и штогод с народом учини, све то брзо уроди родом сваког добра и благослова божјег. Али завидљива рука непријатељска под изговором да круну метне на поносну главу младостне среће народне, одвраћа добротвора народног од првог пута којим је пошао, под обликом тврђе и јемства за ‚благотворну слободу народну‘; устав, под притворно скромним ликом ‚савета‘, ствара наново властеоску силу . . . гроб сло-

²⁵ Чланак није потписан, али је његово ауторство очигледно и по стилу и по идејама написа. „Српске новине“, нове серија, бр. 16. од 28. XI 1859.

²⁶ После ових речи долазе цртице у неколико редова. Можда је реч о цензурираном пасусу?

боди народној . . . Пред бесним великашима . . . узалуд полећу и пропа- дају чете раздвојеног народа: нема законите скупштине . . . Но сама бо- жја правда уједини раздвојени народ, а раздвоји хајдучку чету велика- ша . . . Божја и народна воља испуњава се — великаши се удворички слежу, немају куд, пристају на скупштину . . . Скупштина светоандрејска, усветована горком науком историје народне, ограђује пре свега себе и народ од страног мешања, утврђује народно представништво законом за редовно држање и слободну радњу скупштине, проглашује слободу до- говора [штампе], проглашује одговорност министара, одказује поверење и узима власт глави и људима, који се увек на туђина ослањаше . . . кога посађује народ на престо српски? Јунака, који од народног договора никад не бегаше . . . Посађује дакле човека, који ће умети поштовати и развити „најстарију и најсветију установу народну“ . . . „Историја је дакле прво и најјасније сведочанство, да је: једноглава, уставна и на- следна влада с правим представништвом народним била свагда неоде- љива потреба народу српском . . .“

Потом описује сеоску породичну задругу, у којој такође види јед- ноглаву владу и договор. Узима задругу као прототип српске породице. И у општини види иста начела. „Сваком предузећу кућном, општинском и буди каквом другом предходи код Срба договор друштвени.“

После неколико година, Јовановић је најпре на енглеском, а затим на српском објавио брошуру *Српски народ и Источно питање*, најва- жнији документ о идејама либерала за друге владе кнеза Михаила. У чланку *Шта хоће народ наш и у чему је његово спасење* изнета је у скраћеној верзији већина основних идеја те брошуре.

ÜBER DIE POLITISCHEN IDEEN DER KONSERVATIVEN UND LIBERALEN IM JAHRE 1859.

Im Anfange des Jahres 1859 hatte in Beograd die Tagung ein Ausschuss, zusammen- gesetzt von den Vertretern der Sanktandreas Versammlung, dem zur Aufgabe gestellt wurde die Fragen zu klären, die von der Versammlung nicht geklärt waren. In ihm spielten die Liberalen eine bedeutende Rolle. Seine Arbeit kritisierte die Zeitung „Srpske Novine“ in den Artikeln, die mit dem damaligen Zeichen für das Geldstück (Dukaten) unterfertigt waren. Sie waren im Sinne der Idee der konservativen Bürokratie geschrieben und in ihnen ist ein ganzes politisches Programm vorgetragen worden. Dies wären seine Hauptpunkte: die Volks- versammlung muss streng konsultativ sein. Nach einer Variante müsste der Fürst die absolute Gewalt haben; nach der zweiten hätte der Rat die gesetzgebende Gewalt. Die Gemeinden würden eine bestimmte Selbstverwaltung behalten.

Auch die Liberalen antworteten in den „Srpske Novine“ auf die Kritik, die in den erwähnten Artikeln ausgetragen wurde. Ausserdem bereiteten sie zwei Verfassungsprojekte vor. Nach dem ersten, den J. Ilić und M. Janković ausgearbeitet haben wäre der Rat abzuschaffen; der Volksversammlung würde das Recht zustehen die Gesetze zu bestätigen, die jedoch der Fürst abweisen könnte, doch könnte sie die nachfolgende Volksversammlung enggiltig annehmen. Die Minister wären der Volksversammlung gegenüber verantwortlich und die Gemeindegelbstverwaltungen würden bestehen.

Auf die Initiative des Fürsten Miloš hin, verfasste J. Grujić einen zweiten Verfassungsvorschlag. Obwohl er nicht in Kraft trat ist dieser Vorschlag als das umfangreichste Dokument über die politischen Anschauungen der Sanktandreer Liberalen in dieser Zeit von grösster Wichtigkeit. Nach ihm würde der Fürst die Minister ernennen. Sie würden auf eigene Verantwortung tätig sein und wären der Volksversammlung verantwortlich sein, der Rat wäre abzuschaffen. Der Volksversammlung würde das Recht der gesetzlichen Initiative zustehen, doch könnte der Fürst ihre gesetzlichen Vorschläge zurückweisen. Die Gemeinden hätten die volle Selbstverwaltung und teilweise auch der Bezirk und der Kreis. An Stelle des Appellationsgerichtes würde das Schwurgericht mit den gewählten Mitgliedern bestehen.

Im November des Jahres 1859 publizierte der hervorragende Liberale Vladimir Jovanović aus der Zeit der zweiten Regierung des Fürsten Mihailo, einen Programmartikel. Die wichtigsten Gesetze sind: die Verfassung, das Gesetz über die Erbschaft, das Gesetz über die Verantwortung der Minister und des Gesetz über die Presse. Nachdem ist durch Beispiele aufgeklärt worden, dass die geschichtliche Erfahrung es beweist, dass für das serbische Volk diejenige Art der Regierung, in der die Volksversammlung neben dem Herrscher die Hauptrolle spielen, am zusagendsten ist. Nach etlichen Jahren publizierte Jovanović die Broschüre „Das serbische Volk und die Frage des Ostens“, das wichtigste Dokument über die Ideen der Liberalen in der Zeit der zweiten Regierung des Fürsten Mihailo. In dem erwähnten Artikel ist in der verkürzten Form der Mehrheit der Grundideen dieser Broschüre ausgetragen.

Jovan Miltčević